

FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' TRAINING
FOR PREVENTING BULLYING IN THE STUDENTS' BODYПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ БУЛІНГУ В УЧНІВСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ

The aim of the article is to determine the peculiarities of the future primary school teachers' training for preventing bullying in the students' body.

Methodology. The methodological basis of the study is the key provisions of the activity, personality-oriented approaches based on the coherence and in accordance with the purpose of the study. Such methods as theoretical (analysis of the psychological and pedagogical sources, statistical data – to determine the state of the problem and prospects for its study; comparison – to compare the different scientists' views on the research problem, to determine the directions of search and conceptual and categorical apparatus; induction and deduction, systematization and generalization – to determine the logic of the study, as well as to formulate conclusions) and empirical (surveys of teachers, students, interviews in order to identify the real state of the problem) were used in the research:

Scientific novelty. The article substantiates the expediency of the future primary school teachers' training for preventing bullying in the students' body. The ways of training (introduction of the corresponding topics in the content of the course of «Corrective pedagogics», carrying out seminars-trainings both for students and for working teachers) have been determined. The integral task of training is to form the attitudes and skills needed to avoid and prevent violence, conflict-free communication, non-violent behavior.

Conclusions. The study confirmed the importance and practical expediency of the future teachers' training for preventing bullying in the student environment, which should be complex and carried out in stages. In solving the problem it is important to form the teacher's authority and competence, increase trust for the teacher by both children and their parents, develop conflict resolution skills, work with parents, develop resilience, create a positive culture of responding to violence; form the teachers' behavior that makes it impossible to position the child in the body as another.

Keywords: bullying, bullying behavior, students' body, training seminar, training teachers for preventing bullying.

Мета статті – визначення особливостей підготовки майбутніх учителів початкових класів до попередження булінгу в учнівському колективі.

Методологія. Методологічною основою дослідження є ключові положення діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів на основі взаємоузгодженості та відповідно до мети дослідження. У процесі дослідження використано теоретичні (аналіз психологічної, педагогічної літератури, статистичних даних – для визначення стану розробленості проблеми й перспектив її дослідження; зіставлення – для порівняння поглядів різних науковців на досліджувану проблему, визначення напрямів пошуку та понятійно-категоріального апарату; індукції та дедукції, систематизації й узагальнення – для визначення логіки дослідження, а також формулювання висновків) та емпіричні (опитування педагогів, студентів для виявлення реального стану проблеми) методи.

Наукова новизна. У статті обґрунтовано доцільність підготовки майбутніх учителів початкових класів до попередження булінгу в учнівському колективі. Визначено шляхи підготовки – внесення відповідних тем у зміст курсу «Корекційна педагогіка», проведення семінарів-тренінгів як для студентів, так і для учителів. Інтегральним завданням підготовки є формування ставлень та навичок, які потрібні, щоб уникнути та запобігти проявам насильства, безконфліктного спілкування, ненасильницької поведінки.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу підтвердити важливість і практичну доцільність підготовки майбутніх учителів до попередження булінгу в учнівському середовищі, повинно мати комплексний характер і здійснюватися поетапно. Важливим у вирішенні проблеми є формування авторитетності й компетентності педагога; підвищення довіри до вчителя як з боку дітей, так і батьків; вироблення навичок вирішення конфліктів, роботи з батьками, розвиток стресостійкості, створення позитивної культури реагування на насильство; формування у педагогів поведінки, що унеможливує позиціонування дитини в колективі як інакшої.

Ключові слова: булінг, булінгова поведінка, учнівський колектив, семінар-тренінг, підготовка вчителя до попередження булінгу

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Підвищена емоційна напруженість, соціально-економічна нестабільність у суспільстві зумовлює зростання різних видів відхилень у розвитку та поведінці дітей і підлітків. Підвищена тривожність, агресивність, байдужість стали звичними проявами поведінки молоді. Особливе занепокоєння викликають прояви систематичного, тривалого знущання одних учнів над іншими, залучення до насильства всього класу.

Відповідно до статистичних та соціологічних досліджень зарубіжних учених, шкільний булінг переживають від 4% до 50% дітей. Це може бути і ситуативні знущання, і дискримінація, яка носить системний характер. За даними опитування дітей на сайті KidsPoll, у 15% випадків булінг мав системний характер. Постійно займаються булінгом близько 20% дітей. В Україні через ескалацію «дорослого насилля» ситуація ще гірша, що підтверджують дослідження ЮНІСЕФ. Так, відповідно до опитування дітей, проведеного у лютому 2017 року, 67%, тобто дві третини дітей, зіштовхувались із переслідуваннями. При цьому 24%, тобто кожна четверта дитина, за цей же період, ставали жертвами булінгу. За даними Д. Марцинковського, в Україні 80% дітей до 15-ти річного віку зіштовхувались з проявами цькування – чи як спостерігачі, чи як жертви, чи як ініціатори переслідувань. І близько 8% є хронічними жертвами, тобто піддаються булінгу декілька разів на тиждень. 40% дітей соромляться говорити про цькування, а 22% вважають, що це нормальне явище (Стоп шкільний терор, 2017, с. 6, 10).

Булінг не може припинитися сам по собі, він потребує втручання зі сторони. Булінг починається у молодшому шкільному і підлітковому віці, коли основною діяльністю дітей є навчання. Насильство порушує безпеку шкільного середовища і негативно впливає на розвиток особистості дитини. У дитини-жертви формується

комплекс неповноцінності, вона прагне до самоізоляції у суспільстві. У пасивних спостерігачів насильства формується почуття провини і відчуття власного безсилля, такі діти неспроможні проявляти ініціативу. У дітей, які пасивно підтримують насильство, формується уявлення, що статус людини в групі залежить не від здобутків, а від підтримки лідера. Значна частина дітей сприймають насильство як засіб підвищення свого місця у групі. Такі діти і в дорослому житті використовують неприйнятну для себе модель поведінки для того, щоб не опинитися внизу групової ієрархії. Неабияку загрозу мають діти-булери, часто вони і в дорослому віці переходять поріг дозволеного, обирають кримінальне майбутнє.

Саме вчитель як модератор освітнього процесу здатен своєчасно виявити та оцінити ситуацію та запобігти насильству у дитячому колективі. Отже, однією з актуальних проблем сьогодення є формування психолого-педагогічної компетентності педагога у попередженні та подоланні булінгу.

Вчителі часто вчасно не реагують на прояви насильства у класі, навіть ускладнюють ситуацію своїми непрофесійними діями. Вони можуть провокувати виникнення булінгу через такі фактори, як: ігнорування проблеми чи невміння розпізнавати булінг; передача влади ініціатору булінгу; відмова в наданні допомоги жертві; несприятлива атмосфера в класі; відсутність довірливих стосунків між учителем та учнями.

Часто вчителі не уявляють масштабів проблеми й не знають, як діяти. Ознайомлення з цим явищем та формування особистісної позиції допоможе вчасно звернути увагу та зреагувати, щоб попередити розвиток булінгу на ранніх етапах.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Проблема булінгу викликає інтерес педагогів, психологів, медиків. Теоретико-методологічні засади феномена відображено у працях зарубіжних вчених, зокрема К. Кампулаена, Д. Корнелла, Х. Лейманна,

Р. Лоубера, Т. Моффіта, Д. Ольвеуса, К. Паура, І. Ресанена, Д. Хей та ін. Проблеми насильства, зокрема третирування у дитячому середовищі, присвячені роботи М. Алексеєнко, Є. Дубровської, С. Кривцової, О. Ожигевої, В. Петросянца, М. Ясеновської. Соціально-педагогічні умови профілактики та подолання насильства щодо підлітків розкривали Т. Вовчок, І. Даниленко, О. Дроздов, Є. Дубровська, В. Ролінський, Н. Степура, М. Ясеновська. Психологічну профілактику шкільного насильства у початкових класах досліджувала О. Юрчук. Визначальну роль у профілактиці та подоланні булінгу науковці відводять саме вчителю.

Отже, не зважаючи на широкий спектр дослідження проблеми булінгу як українськими, так і зарубіжними науковцями, ще недостатньо розроблено форми і методи профілактики та корекції цього явища, не висвітлено особливості підготовки педагогів до попередження і подолання булінгу в учнівському колективі.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та експериментального дослідження. Методологічною основою дослідження є ключові положення діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів на основі взаємоузгодженості та відповідно до мети дослідження. У процесі дослідження використано як теоретичні, так і практичні методи. Серед теоретичних методів використано аналіз психологічної, педагогічної літератури, статистичних даних – для визначення стану розробленості проблеми й перспектив її дослідження; зіставлення – для порівняння поглядів різних науковців на досліджувану проблему, визначення напрямів пошуку та понятійно-категоріального апарату; індукції та дедукції, систематизації й узагальнення – для визначення логіки дослідження, а також формулювання висновків. Серед практичних методів – опитування педагогів, студентів як усні, так і письмові, – для виявлення реального стану проблеми.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначення особливостей підготовки майбутніх учителів початкових класів до попередження булінгу в учнівському колективі.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як показують психолого-педагогічні дослідження, у перші місяці навчання першокласники ще не є організованим колективом: діти мало спілкуються один з одним, недостатньо знають успіхи товаришів у навчанні, у них ще відсутня диференціація за статусом, який кожен з них займає серед товаришів.

Взаємини у класі будуються переважно через вчителя, він визначає ставлення учнів один про одного, організовує діяльність і спілкування. Кожне слово вчителя є законом для дітей, він є вищим авторитетом. Окрім того, молодші школярі легше усвідомлюють вчинки та мотиви інших людей, ніж свої. На другому році навчання суспільна думка як регулятор поведінки і взаємовідносин між дітьми тільки формується. У 1-4 класах ті мотиви, які складають основу поведінки і діяльності молодшого школяра, зазнають значних змін. Тому потрібно вчасно створити передумови для виникнення нової, значущої для особистості школяра мотивації. До 3-4 класів учні звикають до статусу школяра, засвоюють нові обов'язки. Вчитель починає займати другорядне місце в житті школярів. З віком діти стають більш самостійними і менш залежними від дорослих. Поряд з тим, провідний вид діяльності – навчання – сприяє встановленню нових відносин між школярами: з'являється бажання бути разом, разом гратись, працювати, виконувати суспільні доручення, виникає зацікавленість думкою товаришів, хочеться завоювати їх авторитет.

Важливою є роль саме першого вчителя у створенні і згуртуванні учнівського колективу, у вихованні емпатії у молодших школярів. Наскільки вчитель може згуртувати дітей класу, здружити у початковій школі, навчити розуміти «інакшість», залежить, з якими цінностями і умовами ввійдуть діти у підлітковий вік, коли педагог вже не матиме такого авторитету в учнів як вчитель початкових класів (Коваль, & Петрик, 2020). Адже у підлітковому віці провідною діяльністю є спілкування з однолітками. Саме однолітки будуть визначати поведінку дитини. Підлітковий вік є найбільш небезпечним для прояву агресії серед дітей. Тому слід підготувати майбутніх учителів початкових класів до попередження проявів булінгу серед дітей.

Інколи вчителі, у яких низька педагогічна культура і відсутній педагогічний такт у спілкуванні зі школярами, дозволяють собі принижувати образливими словами, а інколи й фізичними діями дітей, які або мають низьку успішність, або виділяються демонстративною поведінкою чи зовнішністю, і роблять це систематично та у присутності інших учнів, яких вони у цьому намагаються зробити своїми спільниками. З їхньої ініціативи інколи з'являються прізвиська, розпочинаються присмікування і насмішки над такими учнями у колі ровесників, тобто створюються передумови для виникнення булінгу.

Також варто відмітити, що умови, необхідні для появи та існування цькування, включають не тільки наявність агресивних дітей, схильних до домінування, а й наявність певного середовища, у якому дорослі не дають собі звіту про причини існування цькування та його наслідки як для жертви, так і для всього колективу. Булінг розвивається у тому випадку, коли відсутній контроль за поведінкою учнів на перервах та присутня байдужість як з боку однолітків, так і з боку педагогів.

Проблема цькування у шкільному середовищі часто є перепорою для досягнення мети всебічного розвитку особистості, оскільки завдає значної шкоди фізичному і психічному здоров'ю учасників освітнього процесу. Подолати булінг повністю неможливо, оскільки неможливо викоринити агресивність у людини.

Заклад освіти відіграє важливу роль у створенні умов для здобуття знань у безпечному освітньому середовищі, формуванні ставлень та навичок, які потрібні, щоб уникнути та запобігти проявам насильства, безконфліктного спілкування, ненасильницької поведінки. Вирішальна роль у протидії насильству і булінгу належить педагогам. Проте впоратися з цією проблемою вони можуть тільки завдяки системному підходу та підтримці керівництва школи, батьків, представників місцевих органів влади та громадських організацій, а також залученню та участі дітей та молоді (Андреєнкова, 2019, с. 4).

Педагого вважать, що найефективнішими діями, які сприятимуть зниженню кількості випадків насильства в учнівському середовищі є проведення систематичних просвітницьких заходів з ненасильницької поведінки (89%), впровадження якісних профілактичних програм (76%), створення антибулінгової політики в закладі освіти (80%).

Підготовка майбутніх учителів до попередження булінгу в учнівському середовищі має комплексний характер і здійснюється поетапно. Для реалізації даного завдання в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка розроблено Положення щодо протидії булінгу, де визначено основні напрямки роботи: ознайомлення здобувачів вищої освіти, працівників університету з поняттям булінгу, його видами та проявами; навчання конструктивним формам спілкування, поведінкових реакцій; зняття деструктивних елементів у поведінці; творче вирішення конфліктних ситуацій; усвідомлення і прийняття відмінностей; розвиток адекватного рівня самооцінки й самоконтролю;

формування навичок саморегуляції, внутрішніх афективних процесів та емоційної адекватності у контактах студентів з навколишнім світом; підвищення рівня самосвідомості здобувачів вищої освіти (Національний університет, 2020, с. 2).

На факультеті дошкільної, початкової освіти та мистецтв проводиться антибулінгова робота згідно з розробленим в університеті Положенням. Щорічно (переважно кінець листопада – початок грудня) працівники відділу з питань молодіжної політики та іміджевої діяльності, психологічної служби організують і проводять заходи різноманітної тематики (проти насильства, боротьби зі СНІДом, рабством та дій щодо захисту прав людини). Така широка тематика дозволяє підібрати єдино правильні форми виховних заходів для студентів. Це тренінги, диспути, ділові ігри, тематичні нетворкінги, воркшопи та багато інших сучасних форм роботи з молоддю.

На факультеті було організовано семінар-тренінг з профілактики булінгу, який орієнтований як на студентів, так і вчителів, та реалізовано теоретичне навчання студентів в межах курсу «Корекційна педагогіка».

Програмою підготовки майбутніх учителів початкових класів у межах курсу «Корекційна педагогіка» передбачено ознайомлення з проблемою профілактики булінгу в учнівському колективі. Пропонується розгляд таких теоретичних питань:

1. Булінг. Соціально-психологічні причини виникнення булінгу. Передумови виникнення булінгу, причини проявів насильства.

2. Види булінгу: фізичний, вербальний, прихований, кібербулінг. Ініціація, процес і наслідки булінгу.

3. Учасники булінгу: булер, жертва, спостерігачі, захисники, співчуваючі.

4. Діяльність щодо запобігання булінгу: принципи організації превентивної роботи у навчальному закладі; технології, правила, процедури і прийоми роботи для зупинення булінгу в навчальному закладі; 7 кроків для зупинення булінгу. Огляд зарубіжного досвіду. Методи «Шкільного суду» та «Човникової дипломатії». Залучення до роботи з профілактики та подолання булінгу всіх учасників освітнього процесу – адміністрації, педагогів, учнів, батьків. Наставництво і шефство.

5. Поняття асертивності. Розвиток асертивної поведінки.

6. Психологічна, педагогічна, спеціальна допомога дітям, які стали жертвами булінгу.

7. Психологічний, педагогічний, соціальний вплив на булерів. Кримінальна відповідальність. Нормативно-правова база. (Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти, 2019; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», 2019).

До кола проблем, на вирішення яких спрямований семінар-тренінг, включено недостатню психолого-педагогічну компетентність педагога в ситуаціях булінгу та відсутність у нього знань про способи надання допомоги всім учасникам конфлікту.

Реалізація семінару-тренінгу дозволить створити в школі безпечні комфортні умови для кожного учасника освітнього процесу. Аналіз ситуацій булінгу, умов та причин його появи дає нам підстави вважати, що засобами запровадженого семінару-тренінгу можна досягти формування певних установок у кожного педагога, а також введення правил і норм, спрямованих на запобігання булінгу. Семінар-тренінг проводиться протягом однієї зустрічі (приблизно 1.20 год.) і дозволяє активізувати інтерес до означеної проблеми. Метою тренінгу є формування навичок у педагогів своєчасно та усвідомлено реагувати й здійснювати профілактику булінгу в учнівському колективі. Задачі семінару-тренінгу:

- ознайомити педагогів з ознаками та структурою булінгу;
- сформувати практичні навички розрізняти булінг та звичайну агресію;
- ознайомити майбутніх і працюючих педагогів з мотивацією булерів та жертви;
- навчити стратегії «м'якого» припинення булінгу, якщо він не потребує втручання поліції;
- підготувати педагогів до роботи з конфліктними ситуаціями.

Під час семінару-тренінгу використовується інтерактивне навчання, тобто навчання в дії, створюються умови для активного спілкування.

Семінар-тренінг реалізується в три етапи: 1 етап – інформаційний (вступна частина); 2 етап – практичний (основна частина); 3 етап – аналітичний (заклучна частина). На першому етапі відбувається залучення, активізація уваги учасників, огляд мети семінару та завдань, які стоять перед ведучим та учасниками, проводиться інформування щодо структури семінару-тренінгу, актуалізуються знання з теми «Булінг», відмінності булінгу від конфлікту, аналізуються ознаки булінгу. На цьому етапі залучають учасників в процес тренінгу, мотивують їх на роботу, пробуджують

бажання бути активними за допомогою стимулювання групи до вербалізації власного досвіду, конкретних знань та вмінь. Головними здобутками цього етапу є інформування (конкретизація, поглиблення розуміння, уточнення проблематики), зміна установок, мотивування учасників.

На другому етапі (основний блок семінару-тренінгу) учасників залучають до вирішення практичних ситуацій. Спираючись на мультимедійні засоби, викладач пропонує переглянути відеоматеріали та відповісти на запитання, розв'язання яких потребує логічного аналізу матеріалу, віднесення ситуації до теоретичної моделі булінгу та створення ситуації вирішення поставлених питань. Основними завданнями цього етапу є завдання за типом «мозкового штурму». За участі всієї групи застосовується метод відео-аналізу, в якому учасникам тренінгу пропонується переглянути відео, на яких зображені три різні ситуації (фізичний булінг, агресія, кібербулінг), проаналізувати їх та відповісти на запитання, щодо їх сутності, ознак і наслідків. У ході цієї роботи відбувається формування в учасників семінару-тренінгу практичних навичок розпізнавання і вміння розрізняти такі психологічні явища, як агресія та прояви булінгової поведінки. Відбувається навчання через спостереження та рефлексію. Після перегляду відео учасники семінару-тренінгу планують подальші дії з нейтралізації та попередження булінгу у взаєминах між однолітками за допомогою активного експериментування. Відбувається формування та тренування навичок розв'язування проблемних ситуацій; відбувається обговорення в малих групах. Важливо, що інформація отримується від учасників, а не нав'язується викладачем як догма. Учасникам пропонується створити загальні поради, так званий алгоритм дій, для профілактики булінгу.

Під час другого етапу семінару-тренінгу учасники мають змогу складати індивідуальні нотатки, якими вони можуть користуватися як у процесі заняття, так і в практичній діяльності, а саме – про те, як розкрити неефективність булінгової поведінки, як показати дитину-жертву у вигідному світлі; як ефективно поговорити з булерами, звернути їх увагу на почуття жертви, які жертва може задавати кривднику питання у відповідь на образи – такі, що не мають однозначної відповіді і мають за мету хоча б на якусь мить перервати заплановані дії.

На третьому етапі (аналітичному) відбувається процес рефлексії, узагальнення, систематизації отриманих знань

педагогами. Викладач разом з учасниками підводять підсумки здійсненої роботи, отримують зворотній зв'язок від групи, з якою працювали, а саме отримують оцінку актуальності теми семінару-тренінгу, можливості застосування отриманих знань на практиці, їх інформаційну цінність.

Пропонований семінар-тренінг дозволяє учасникам впродовж обмеженого часу засвоїти необхідний обсяг інформації та закріпити її на практиці. На відміну від звичного лекційного викладу теорії, який спрямований лише на передачу інформації, семінар-тренінг включає в себе активні методи, які мають на меті практичне вироблення прикладних вмінь та навичок роботи у ймовірних ситуаціях булінгу.

Отже, у ході семінару-тренінгу основний час відводиться практичній роботі, відпрацюванню отриманих знань. Завдяки спеціально організованій роботі весь час підтримується активне залучення учасників у процес розв'язання питань. Це досягається зміною активності учасників, використанням під час семінару-тренінгу відеоматеріалів, завдань за типом «мозкового штурму», аналізу теоретичного матеріалу тощо. Теоретичний матеріал подається «дозовано», малим обсягом, з логічним обґрунтуванням та підкріпленням практичними прикладами, що прискорює обробку і розуміння його положень. Різноманітність методів навчання і засобів надання інформації, закріплення матеріалу, що вивчається на кожному етапі, дозволяє учасникам тренінгу швидко запам'ятати зміст, відтворити і тренувати необхідні професійні якості та вміння для запобігання булінгу у освітньому процесі.

Зважаючи на актуальність проблеми попередження булінгу в учнівському середовищі і підготовки вчителя до такої діяльності, до робочого навчального плану спеціальності «Початкова освіта» для здобувачів освітнього рівня «магістр» у 2020-2021 н.р. включено дисципліни за вибором студентів «Профілактика булінгу і кібербулінгу в дитячому середовищі», «Розвиток емоційного інтелекту та навичок ненасильницького спілкування». Важливим напрямом роботи у підготовці студентів є наукова складова – написання курсових, кваліфікаційних робіт, статей, виконання проєктів. До переліку тем курсових і магістерських робіт включено теми, які розкривають суть даної проблематики. Так, у 2020-2021 н.р. готується кваліфікаційна робота магістра на тему «Профілактика булінгу в початковій школі». У 2020 р. магістрантка Шара Ірина брала участь у

конкурсі студентських наукових робіт з педагогіки, що проходив у Дрогобицькому педагогічному університеті, з темою проєкту «Попередження булінгу серед молодших школярів».

Під час педагогічної практики студенти готують виховні заходи, тематику обирають як самостійно, так і відповідно до плану роботи педагога-організатора чи вчителя-класовода. Як показує досвід керівництва практикою студентів 3-4 курсів, студенти найчастіше проводять виховні години у формі етичних бесід, тематика бесід має морально-етичне спрямування. Отже, важливими напрямками роботи з підготовки майбутніх учителів до попередження булінгу в учнівському колективі є виховна робота в університеті, залучення відповідних дисциплін до робочого навчального плану і тем до змісту психолого-педагогічних дисциплін, до проведення тренінгів, до практичної підготовки студентів, до наукової роботи.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. В умовах реформування освіти необхідно приділити багато зусиль для створення безпечного освітнього середовища, де буде реалізована основна мета освіти – всебічний розвиток особистості. Як свідчить статистика, не завжди школа є місцем, де дитина почуває себе у безпеці, затишно і комфортно, у першу чергу, психологічно. Питання булінгу на сьогодні актуалізується тим, що знущання та інші форми агресивної поведінки стимулюються через популяризацію насильницьких моделей вирішення ситуації. Дорослі мають попередити і зупинити насильство у шкільному середовищі, навчитися протистояти булінгу і навчити цьому дітей. Визначальна роль у попередженні і подоланні булінгу належить учителю. Важливим завданням у вирішенні такої проблеми є формування авторитетності та компетентності педагога. Перш за все, це підвищення як у батьків, так і в дітей довіри до вчителя. У такому випадку важливою є підготовка майбутніх учителів до попередження булінгу у колективі, вироблення навичок вирішення конфліктів, роботи з батьками, розвиток стресостійкості, створення позитивної культури реагування на насильство, формування у педагогів поведінки, що унеможливує позиціонування дитини в колективі як іншої. Зокрема, йдеться про опосередковане чи пряме підкреслення соціальної нерівності серед учнів з боку вчителів. Не лише для майбутніх педагогів, а й для учителів важливий саморозвиток у такому напрямку, проведення обов'язкових курсів, тренінгів, самоосвіта.

Список використаних джерел

- Андреєнкова, В., Мельничук, В., & Калашник, О. (Ред.). (2019). *Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід*. Київ: ТОВ «Агентство "Україна"». Відновлено з [https:// mon.gov.ua/ storage/ app/ media/ zagalna% 20serednya/ protidia-bulingu/ 2019-11-25-protydiy-bullying.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/2019-11-25-protydiy-bullying.pdf)
- Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти. (2019). Відновлено з [https:// zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ z0111-20#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text)
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». (2019). Відновлено з [https:// zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ 2657-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text)
- Коваль, Л., & Петрик, К. (2020). Педагогіка партнерства в координатах модернізації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. *New Inception*, 1, 7-13.
- Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка. (2020). Положення щодо протидії булінгу у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Чернігів. Відновлено з [https:// drive.google.com/ file/ d/ 1A-G_HYNKDV Va96Hp9Fkje1_MG01sNuI_/ view](https://drive.google.com/file/d/1A-G_HYNKDVVa96Hp9Fkje1_MG01sNuI_/view)
- Стоп шкільний терор. Особливості цькування у дитячому віці. Профілактика та протистояння булінгу. (2017). Київ: Український інститут дослідження екстремізму. Відновлено з [http:// uire.org.ua/ wp-content/ uploads/ 2017/ 11/ Doslidzhennya-buling.pdf](http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf)

References

- Andrieienkova V., Melnychuk V., & Kalashnyk O., (Eds.) (2019). *Protydiia bulinhu v zakladi osvity: systemnyi pidkhid* [Preventing bullying in an educational institution: a systematic approach]. Kyiv: TOV «Ahentstvo “Ukraine”». Retrieved from [https:// mon.gov.ua/ storage/ app/ media/ zagalna% 20serednya/ protidia-bulingu/ 2019-11-25-protydiy-bullying.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/2019-11-25-protydiy-bullying.pdf)
- Deiaki pytannia reahuvannia na vypadky bulinhu (tskuvannia) ta zastosuvannia zakhodiv vykhovnoho vplyvu v zakladakh osvity [Some issues of response to cases of bullying and the use of measures of educational influence in educational institutions]. (2019). Retrieved from [https:// zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ z0111-20#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text)
- Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchych aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvanniu)» [The Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Counteraction to Bullying»]. (2019). Retrieved from [https:// zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ 2657-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text)
- Koval, L., & Petryk, K. (2020). Pedagogika partnerstva v koordynatakh modernizatsii profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly [Pedagogy of partnership in the coordinates of the future primary school teachers' professional training modernization]. *New Inception*, 1, 7-13.
- Natsionalnyi universytet «Chernihivskiy kolehium» imeni T.H. Shevchenka. (2020). *Polozhennia shchodo prytydii bulinhu u Natsionalnomu universyteti «Chernihivskiy kolehium» imeni T.H. Shevchenka* [Regulations on preventing bullying at T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»]. Retrieved from [https:// drive.google.com/ file/ d/ 1A-G_HYNKDV Va96Hp9 Fkje1_MG01sNuI_/ view](https://drive.google.com/file/d/1A-G_HYNKDVVa96Hp9Fkje1_MG01sNuI_/view)
- Stop shkilnyi teror. Osoblyvosti tskuvannia u dytiachomu vitsi. Profilaktyka ta protystoiannia bulinhu [Stop school terror. The peculiarities of bullying in childhood. Prevention and resistance to bullying]. (2017). Kyiv: Ukrainyskyi instytut doslidzhennia ekstremizmu. Retrieved from [http:// uire.org.ua/ wp-content/ uploads/ 2017/ 11/ Doslidzhennya-buling.pdf](http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf)

Стаття надійшла до редакції 03.11. 2020

Kysla O.

ORCID 0000-0002-6267-6693

Candidate of Pedagogical Sciences (Ph. D.),
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Preschool and Primary Education,
T. H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)
E-mail: oshagro@gmail.com

Кисла О.

ORCID 0000-0002-6267-6693

Кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри
дошкільної та початкової освіти,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)
E-mail: oshagro@gmail.com